

Wanda Decyk-Zięba

Uniwersytet Warszawski

wdecyk@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-4301-5491

O ZAPOMNIANEJ DWUJĘZYCZNEJ ŁACIŃSKO-POLSKIEJ EDYCJI *DONATA* Z 1595 ROKU¹

Podstawę wiedzy o polskiej terminologii gramatycznej w XVI w. stanowiły opublikowane opisy wydania *Aelii Donati Vetustissimi grammatici elementa una cum translatione polonica* z 1583 r. (podręcznik dwujęzyczny, z interlinearnym przekładem polskim) i *Regulae grammaticales, regiminis et constructiones* Andrzeja Glabera z 1542 r.² (podręcznik trójjęzyczny, z międzywzrostkowym przekładem tekstu łacińskiego na polski i niemiecki)³. Egzemplarz dzieła z 1583 r. znajdował się w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, *Reguły gramatyczne...* w zbiorach Krasieńskich. Oba dzieła zaginęły (Cytowska 1968: 33–34; Koronczewski 1961: 10; Skubalanka 1959: 20), znane są z opisów. Pierwsze opisał W. Nehring (1881), drugie J. Łoś (1922: 109; 1925: 205–206). Oba zostały odnotowane w *Bibliografii polskiej* Estreichera, nazwiska autora wersji polskiej gramatyki z 1583 nie podano (Estreicher 1897: 285). Zdaniem Nehrunga tłumaczem na język polski gramatyki *Ars minor* Donata mógł być Franciszek Mymer (tak też: Ogrodziński 1946: 46; Rospond 2022 (1948): 108), a dzieło zostało wydane drukiem ok. 1530 r. (tak też: Łoś 1922: 109; Rospond 2022 (1948): 108). Mymer współpracował z oficyną Szarffenbergów (był z nimi spokrewniony), dla tej oficyny dokonał przekładu exemplów polskich w wydanej w 1532 r. gramatyce Hontera (por. Decyk-Zięba 2015), poprzedził ją przedmową adresowaną do Stanisława Bonera, z którym się przyjaźnił. Do edycji z 1583 r. dołączony był podręcznik zaczynający się od incypitu: *Stanislaus quae*

¹ Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023, nr projektu 0101/NPRH6/H11/85/2018.

² Tak Estreicher 1899: 329, 1915: 168; Łoś 1925: 205; Żabska 1965: 259, Stankiewicz 1984: 34. Autorstwo dzieła przypisują F. Mymerowi: Rospond 2022 (1948): 108; Archambault 1998: 20.

³ Druk ukazał się w Krakowie, w drukarni Macieja Szarffenberga. Wydania tego dzieła z r. 1583 (por. Stankiewicz 1984: 34) *Bibliografia polska* Estreichera nie notuje.

pars est?⁴ Zestawienie przez Łosia opisanego przez Nehringa dzieła z podręcznikiem Glabera pozwoliło na postawienie tezy, że źródłem obu publikacji, które są różnymi wydaniem tego samego dzieła, była wersja polsko-łacińska gramatyki Donata, która ukazała się ok. roku 1530⁵. W obu dziełach są dosłowne tłumaczenia terminów łacińskich na język polski, ich źródłem, zapewne rację trzeba przyznać Nehringowi (1881: 468), była ówczesna praktyka szkolna, co nie wyklucza inwencji terminologicznej autora przekładu. Dzieło cieszyło się popularnością – o czym świadczą wydania – od wieku XVI po koniec XVIII. Przejawem jego znajomości w I połowie w. XVI są odwołania do polskiego *Donata* w słowniku Bartłomieja z Bydgoszczy. Zamyka okres kształtowania polskiej terminologii gramatycznej w relacji do polskojęzycznego *Donata* – jak należy sądzić – gramatyka Walentego Szylarskiego z r. 1770.

Listę wydań łacińsko-polskich gramatyki Donata zestawiała Erica Ising (1970), podzieliła je na dwa podtypy (redakcje):

- 1) *Aelii Donati Vetustissimi grammatici elementa unà cum traductione polonica*, Kraków ok. 1530 (8°; niezachowana, można ją odtworzyć na podstawie edycji z 1649), 1583 (8°, k. 66; niezachowana) i 1649 (8°, kart 64 = 128 stron, 26 wierszy na stronie). Do edycji 1583 (ostatnie 6 kart), 1649 (8 kart) dodany jest też *Stanislaus quae pars est*?
- 2) *Aelii Donati Vetustissimi grammatici elementa. Una cum traductione polonica nunc primum collecta et illustrata* 1639 (8°), Kraków 1764, 1768, 1771, 1786, 1791, 1792 (2 r.), 1795, 1796, Zamość 1779, Poznań 1778, 1793, 1797⁶.

Nie ma na tej liście druku z 1595 r., nie wspominają o nim też autorzy opracowań dotyczących recepcji *Donata* w Polsce (Cytowska 1968; Ising 1970; Archaimbault 1998), historii drukarstwa polskiego (Kawecka-Gryczowa i in. 1959; Topolska 1976) i polskiej terminologii gramatycznej (Koronczewski 1961). Książka ukazała się w wileńskiej drukarni Jana Karcana pt. *Aelii Donati Vetustissimi grammatici elementa unà cum traductione polonica, nunc primum correpta et illustrata* (format 8°, sign. A-K4, kart 76 (= 152 strony)). Druk nie zawiera dodatku: *Stanislaus quae pars est*? Karcan dobrze orientował się w produkcji wydawniczej Krakowa, w tym mieście

⁴ Była to polska wersja wydanego w r. 1530 podręcznika gramatyki *Dominus quae pars est*? Na to wydanie wskazuje forma *legens* („Legens quae pars est? Participium”), w wydaniu z 1524 r. (inna wersja dzieła) – *amans*). Porównania obu wersji wydań dokonała M. Cytowska (1968: 17–19).

⁵ E. Ising datuje pierwsze wydanie łacińsko-polskie gramatyki Donata na rok 1515 (1970: 50). M. Cytowska (1968: 102) pod rokiem 1515 umieszcza (opatrząc znakiem zapytania) pierwsze wydanie *Regulae grammaticales*; pozycja jest odnotowana w *Bibliografii polskiej* (Estreicher 1915: 168).

⁶ Do tej listy należy dodać zdigitalizowane wydanie *Aelii Donati vetustissimi grammatici elementa. Una cum explicatione Polonica, nunc primum in meliorem et faciliorem methodum redacta, novisque sententiis illustrata* z r. 1799, egzemplarz Biblioteki Oksfordzkiej. Online: https://www.google.pl/books/edition/Aelii_Donati_Elementa_una_cum_explicatio/vx0VAAAAQAAJ?hl=pl&gbpv=1&dq=inauthor:Aelius+Donatus+1799&pg=PA19&printsec=frontcover

poznał tajniki zawodu, utrzymywał też kontakty z drukarzami: Mikołajem Szarffenbergerem i Jakubem Siebeneicherem (Kawecka-Gryczowa 1966–1967).

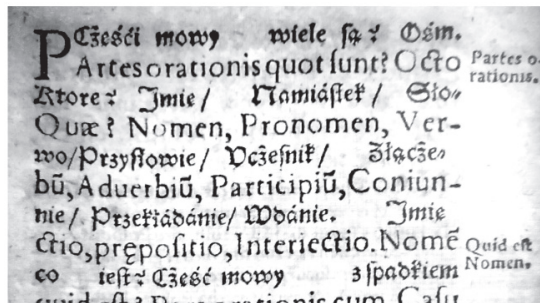
Książka została odnotowana w WorldCat (<https://www.worldcat.org/title/248329752>). Egzemplarz wydania z roku 1595 jest własnością biblioteki Uniwersytetu Erfurckiego⁷.

Wykład gramatyki w wydaniach z lat 1583, 1595 i 1649 poprzedzony jest przedmową łacińską autorstwa Mymera, w której usprawiedliwia się z zarzutu ewentualnych potknięć językowych, język polski nie był jego językiem rodzimym.

W zachowanych gramatykach (1595, 1649) omówione są części mowy: *nomen, pronomen, verbum, adverbium, participium, coniunctio, praepositio, interiectio*, po nich podane zostały formy odmiany czasowników: *amo, doceo, lego, audio, fero, sum* i *volo*. Najwięcej jest wiadomości o imieniu (23 strony) i zaimku (14 stron), o wykrzykniku niecała strona. Zakres użycia polskiej terminologii w obu dziełach pokrywa się.

Zasadnicza różnica pomiędzy wydaniem z 1595 r. a edycją z 1649 wiąże się z układem treści. W wydaniu XVI-wiecznym przekład polski nadpisany jest nad tekst łaciński, czyli strona zaczyna się wierszem w języku polskim, pod nim jest wiersz w języku łacińskim, następny w polskim, kolejny w łacińskim itd., strona kończy się wierszem w języku łacińskim. Większy format czcionki jest wyróżnikiem podziału treści, dodatkowo o układzie rzeczowym dzieła informują marginalia (por. skan 1.).

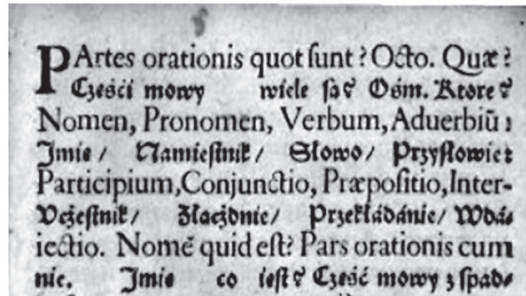
Skan 1. Początek łacińsko-polskiej gramatyki Donata, Wilno 1595 (egz. Universitätsbibliothek Erfurt)

W wydaniu z 1649 r. porządek wierszy jest inny: wiersz w języku łacińskim nadpisany jest nad wiersz w języku polskim, każda strona rozpoczyna się od wiersza w języku łacińskim, kończy zaś wierszem w języku polskim. Wyróżnikiem segmentacji tekstu jest tylko czcionka (por. skan 2.).

⁷ Zdigitalizowany egzemplarz książki został udostępniony zespołowi opracowującemu *Słownik historyczny terminologii gramatycznej* (SHTG). Obecnie dzieło jest dostępne również online na stronie biblioteki pod linkiem: https://dwb.thulb.uni-jena.de/receive/ufb_cbu_00041655?derivate=ufb_derivate_00020612

Skan 2. Początek łacińsko-polskiej gramatyki Donata, Kraków 1649
(egz. München, Bayerische Staatsbibliothek)

Jeśli chodzi o tekst polski, w zakresie grafii i ortografii oraz fleksji różnice pomiędzy wydaniem z 1595 r. a 1649 r. są niewielkie, większe w słownictwie. W obu drukach rozróżnia się *a* jasne i *á* ścieśnione, nie odróżnia się jasnych *e* i *o* od *é* i *ó* ścieśnionych⁸, litera *f* w wydaniu z 1595 r. oznacza *s* i rzadziej *ś* (*właśnie* ‘właśnie’, *wczesnik* ‘uczeń’, s. 3 / *wczesnik*, s. 61), w obu drukach zaimek *się* jest zapisany jako: *się* (1595: 3 i nast., 1649: 8 i nast.). Starszym, archaicznym formom w wydaniu z 1595 r.: *wz[w]iram* (łac. *fervesco*, s. 41), *ty (spadki)* (s. 8, 29) czy *czcić: czci, obych czedł, czci się i czte* (s. 41) w edycji z 1649 odpowiadają nowsze: *wzwieram* (s. 33), *te (spadki)* (s. 8, 23), *czytać: czytaj, obym czytał, czyta się, czytam* (s. 32). Polszczyzna w druku z 1649 r. jest zdecydowanie nowocześniejsza od tej w wydaniu z 1595 r., z jednym wyjątkiem: w druku z 1649 r. występuje starsza forma spójnika *ábo* (s. 5, 6 i nast.), w edycji z 1595 nowsza – *álbo* (s. 3, 4 i nast.).

Porównanie zapisów w obu drukach pozwala też na dokonanie niezbędnych koniektur, dlatego np. w edycji z 1595 r. wymaga korekty forma *rozgrzewá się* (łac. *calesco*, s. 41), powinno być: *rozgrzewam się* (jak w wyd. z 1649 r., s. 33), a zapis *złączdnice* w druku z 1649 (s. 5) należy odczytać – sugerując się wydaniem z 1595 r. (s. 3) – jako *złączenie*.

W związku z tym, że terminy polskie w dwujęzycznych wydaniach *Donata* (1542, 1583, 1649) były przedmiotem opisu (Pawlicki 2022), celem artykułu jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: co nowego do badań nad historią polskiej terminologii gramatycznej wnosi wydanie z 1595 r.? Punkt wyjścia rozważań stanowi zestawienie terminów polskich w edycjach *Donata* z 1542, 1583 i 1649 (por. tabela 1.)⁹. Ponieważ

⁸ Przykłady różnic w zakresie kreskowania są nieliczne: *dwoiáká* (1595: 4, 27) – *dwoiáka* (1649: 5, 22), wyjątkowo pojawia się kreska nad *e* (*nauczeniéy* 1595: 55).

⁹ Nie odegrały dużej roli w upowszechnieniu terminologii polskiej krakowska edycja gramatyki Culmanna (1560) i wydana w Wilnie gramatyka Moravusa (1592), gdyż dzieła nie były wznawiane, udział w nich terminologii w porównaniu z edycją polskojęzyczną *Donata* był też mniejszy. Zwracają na nie uwagę badacze, gdyż pokazują, w jaki sposób radzono sobie z brakiem rodzimej terminologii (Cytowska 1968: 34–35; Koronczewski 1961: 13–14). Podręcznik Ursinusa co prawda był wznawiany,

dwie edycje z 1542 i 1583 r. znane są jedynie z opisów, przedmiotem analizy mogą być tylko terminy w nich wymienione. W sumie, biorąc pod uwagę człony nazw komponowanych¹⁰, w opracowaniu Łosia wymienionych zostało 78 terminów polskich z podręcznika Glabera, w opracowaniu Nehringa z edycji *Donata* z 1583 r. – 40¹¹. O znacznie bogatszym polskim zasobie terminologicznym w dwujęzycznym wydaniu *Donata* zaświadcza zarówno odniesienia Bartłomieja z Bydgoszczy do tego dzieła poczynione na marginesach słownika Reuchlina, jak i oczywiście zachowane wydanie z roku 1595. Na polskiego *Donata* powoływał się Bartłomiej w części I wokabularza:

Composita pronomina *składane*, ut egomet *ja sam*, tuimet *ciebie samego*, suimet *swój sam*, sibimet *sobie sam* [kurs. – W.D.-Z.] etc., vide in Polonico Donato plura (k. h2)

i w części II:

adverbia aligendi *wybijania*, congregandi *zgrupowania*, prohibendi *zakazania*, eventus *przygody* etc., vide Donatum Polonicum in verbo adverbium (X2v),
Agere aliquid *sprawiać nieco*, aut pati *abo cierpieć*, aut neutrum *abo żadne*, z tych significans *znamionując* vide Donatum Polonicum (M2v),
vide Donatum Polonicum (hasło *fero*) (O8) [kurs. – W.D.-Z.].

Terminów polskich w edycji *Donata* z 1595 r. odnotowano 205, w druku z 1649 r. – 207. Brak pełnych danych z druków z 1542 i 1583 r. ogranicza możliwości interpretacyjne. Warto odnotowania są terminy wspólne, poświadczane w tej samej postaci w wydaniu z 1595 r. i wydaniach z 1583 r. i/lub 1542 r., np. nazwy części mowy: *imię – nomen*, *słowo – verbum*, *przysłowie – adverbium* i *złączenie – coniunctio* czy kategorii gramatycznych: *czas – tempus*, *liczba – numerus*, *obyczaj – modus*, *osoba – persona*, *rodzaj – genus*, *spadek – casus*, *wyobrażenie – figura*, *forma*), choć więcej o zależnościach pomiędzy poszczególnymi drukami mówią terminy, które różnią się pod względem formalnym (por. tabela 1.).

jednak w nim terminów gramatycznych polskich było mało. H. Wiśniewska na podstawie edycji z 1592 i 1619 wymienia ich 24 (1998: 65), ze względu jednak na brak wystarczającego kontekstu przypisywanie znaczenia gramatycznego niektórym słowom (*tempus – czas*, *methodus – droga*, *species – postać / / wid*, *perihodus – zakręcenie*, *genus – rod / rodzaj*) wydaje się nieuzasadnione.

¹⁰ Z tego powodu liczba terminów różni się od tej podanej w artykule K. Pawlickiego (2022: 111): Glaber – 71, Donat – 38.

¹¹ Liczby podane za SHTG. W tym słowniku formy oboczne (dublety nazewnicze), różniące się pod względem gramatycznym i leksykalnym, traktowane są jako osobne jednostki leksykalne – terminy.

Tabela 1. Różnice terminologiczne pomiędzy wydaniem gramatyki Donata z 1542, 1583 i 1595 r.

Termin łaciński	Termin polski		
	1542	1583	1595
casus nominativus	spadek mieniący / mianujący	spadek mianujący	spadek mieniący / mianujący
casus ablativus	spadek odbierający / oddalający	spadek odbierający / oddalający / oddzielający	spadek oddalający / odbierający / oddzielający
casus vocativus	spadek wzywający / wzywający	spadek wzywający	spadek wzywający
coniugatio	przężenie / sprzężenie	sprzężenie	sprzężenie
declinare	skłaniać się	–	staczać się
declinatio	skłonienie / staczanie	staczanie	staczanie
figura composita	wyobrażenie złączone/ złożone ^a	–	wyobrażenie złożone
genus neutrum	rodzaj żaden	rodzaj oddzielny	rodzaj oddzielny
gerundium	–	słowo noszące	noszące / ucześnie słowa
gradus	stępień	stopień	[stopień] ^b
gradus comparativus	stępień przyrównający	stopień przyrównający	stopień przyrównujący
gradus superlativus	stępień przewyższający	stopień przewyższający	stopień przewyższający
interiectio	wołanie	wdanie	wdawanie / wdanie
modus	naznaczenie / obyczaj	obyczaj	obyczaj
modus infinitivus	obyczaj niezgraniczony	obyczaj nieograniczony	obyczaj nieograniczony
modus indicativus	obyczaj ukazujący / skazujący	obyczaj ukazujący	obyczaj skazujący / ukazujący
modus coniunctivus	obyczaj złączający	obyczaj włączający / złączający	obyczaj złączający
numerus pluralis	liczba w wielu	liczba wielka	liczba wielka
participium	ucześnik	uczestnik	ucześnik
praepositio	przełożenie	przekładanie	przekładanie / przełożenie
supinum	–	słowo konieczne	konieczne
tempus praeteritum imperfectum	czas przeszły niespełny	–	czas przeszły niepełny

Tabela 1. cd.

Termin łaciński	Termin polski		
	1542	1583	1595
tempus praeteritum perfectum	czas przeszły pełny	–	czas przeszły zupełny
(verborum) genus passivum	–	słowo cierpiące	rodzaj cierpiący / słowo cierpiące
verbum activum	słowo sprawiące / sprawujące	słowo sprawujące	słowo sprawujące

^a J. Łoś (1925: 205) podaje jako odpowiednik łaciński nomen compositum (tak i Koronczewski 1961: 10). Chodziłoby jednak – jak wynika z zapisu Bartłomieja z Bydgoszczy – o „słozone wyobrazenie jimion” – „figura composita in grammatica nominum” cz. II, N2 (margines prawy).

^b Nawias kwadratowy sygnalizuje, że termin samodzielnie nie występuje w źródle, jest członem terminów złożonych.

Zestawienie nie daje jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o podstawę wydania z roku 1595, gdyż są w nim poświadczone terminy, które bądź były notowane wyłącznie w druku z 1542 r., bądź z 1583 r., choć więcej terminów jest wspólnych z wydaniem z 1583 r. Do terminów, które odnotowane były jedynie w druku z 1583 r. należą: *wdanie*, *namiastek*, *rodzaj oddzielny* i *przekładanie*, terminy: *uczeńnik*, *obyczaj skazujący*, *spadek mieniący* i *przełożenie* wystąpiły w druku z 1542 r. Na tej podstawie można by wysunąć przypuszczenie, że podstawę edycji z roku 1595 stanowiła inna jeszcze nieodnotowana w bibliografiach polska wersja gramatyki łacińskiej Donata.

Różnice pomiędzy terminologią polską w wydaniach z 1595 r. i 1649 dotyczą zaledwie kilku terminów (por. tabela 2.).

Tabela 2. Różnice terminologiczne pomiędzy wydaniem gramatyki Donata z 1595 i 1649 r.

Termin łaciński	Termin polski	
	1595	1649
adverbium personale	przysłowie osobę znaczące	przysłowie osobę znamionujące
participium	uczeńnik	uczestnik
pluraliter	w wielkiej liczbie/ w wielkości	w wielkości
praeteritum plusquam perfectum	czas dawno przeszły/ przeszły dawny czas	przeszły dawny czas
pronomen	namiastek	namiastek / namiestnik
verbum participiale	słowo uczeńne	słowo uczestne
–	–	słówko

Przedstawione w tabeli różnice mają charakter ilościowy i jakościowy. Pierwsze związane są z liczbą nazw obocznych: dwie formy w wydaniu z 1595 r., jedna w wydaniu z 1649 r. (v. *praeteritum plusquam perfectum, pluraliter*) lub jedna nazwa w wydaniu z 1595 r., dwie w wydaniu z 1649 r. (v. *pronomem*), tu można też dodać *słówko*, nienotowane w wydaniu z 1595 r. Charakter jakościowy różnic wiąże się z zastąpieniem jednego z członów nazwy złożonej przez inny – bliskoznaczny (*adverbium personale*) lub użyciem innej postaci nazwy (*verbum participiale, participium*).

Osobnego omówienia wymaga *słówko*, które nie jest tłumaczeniem odpowiadającego mu terminu łacińskiego. W łacińskim tekście czytamy (s. 76–77):

Interiectioni quot accidunt? Unum. Quod? Significatio tantum. Significatio interiectionum in quo est? Quia aut letitiam mentis significamus, ut evax, aut dolorem, ut heu, aut admirationem, ut pape, aut metum, ut atāt, et si qua sunt similia (1649: 59).

W edycji z 1649 r. opisane są stany emocjonalne wyrażane przez wykrzyknik, z odniesieniem do przytoczonego w tekście łacińskim *słówka*, czyli odpowiednio *evax, heu, papae...*

Wdaniu wiele przypada? Jedno. Ktore. Známionowánie tylko. Známionowánie wdawánia w czym jest? Bowiem ábo wesele sercá znamionujemy, jáko tym **słowkiem**, ábo boleści, jáko tym, ábo dziwowánie jáko tym **słowkiem**, ábo bojaźń, jáko tymi **słowkami** [wyróżnienia – W.D.-Z.], i jeśli są niektóre tym podobne (s. 59).

W edycji z 1595 r. podane zostały polskie odpowiedniki łacińskich wykrzykników:

Wdaniu wiele przypada? Jedno. Ktore? Známionowánie tylko. Známionowánie wdawánia w czym jest? Bowiem álbo wesele sercá známionujemy, jáko hojdysz. Albo boleść, jako biádász mnie. Albo dziwowánie, jáko bawejże. Albo bojaźń, jáko juźci źle, i jeśli są niektóre tym podobne (s. 76–77).

Formy *namiestnik* i *uczestnik* (i konsekwentnie zapewne też *słowo uczestne*) – poświadczone w edycji z 1583 r. (por. tabela 2.) – przemawiają za tym, że edycję z 1595 r. jako podstawę wydania z 1649 r. należy wykluczyć. Mogło to być wydanie z 1583 r. (lub podobne), które zawierało też podręcznik *Stanislaus quae pars est?*, który nie był tłumaczony na polski. *Stanislaus...* służył nie tylko utrwaleniu zasad gramatycznych *Donata*, lecz także stanowił ich dopełnienie, o czym mogą przekonać występujące w nim terminy, niepoświadczone w polskiej wersji gramatyki *Donata*, takie jak: *adverbium derivativum – primitivum, casus obliquis – rectus, comparatio regularis – irregularis, declinatio regularis – irregularis, forma derivative – primitive, genus dubium, motio, origo, pars orationis declinabilis – indeclinabilis, significatio active – communis – deponens – neutralis – passiva*.

* * *

Terminologia polska w łacińsko-polskiej wersji gramatyki Donata odzwierciedlała kategorie gramatyczne języka łacińskiego, które były egzemplifikowane przykładami tłumaczonymi na język polski. W związku z taką konwencją przekładu można za ryzykować stwierdzenie, że opis kategorii języka łacińskiego stawał się też opisem własności języka polskiego.

Wydanie z roku 1595 jest wyjątkową pozycją w badaniach nad kształtowaniem się polskiej terminologii gramatycznej, gdyż jest to dzieło zachowane w całości, publikacja jest starsza o 54 lata od znanego wydania z 1649 r., które – obok opisanych przez Łosia i Nehringa edycji – stanowiło w badaniach ważny punkt odniesienia. Świadomość istnienia tego druku pozwala mieć nadzieję, że nie jest to jedyny egzemplarz polskiej wersji gramatyki Donata z wieku XVI.

Bibliografia

- Archaimbault, S. 1998. Традиция Доната и грамматики славянских языков. *Revue des études slaves* 70/1, s. 17–25. Online: https://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1998_num_70_1_6476
- Cytowska, M. 1968. *Od Aleksandra do Alwara (Gramatyki łacińskie w Polsce w XVI w.)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Decyk-Zięba, W. 2015. *Wyrazy polskie w gramatyce języka łacińskiego Jana Hontera*. W: *Dialog pokoleń w języku potocznym w języku wsi i miasta w literaturze w publicystyce w tekstach kultury*, red. E. Wierzbicka-Piotrowska, s. 343–358. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Estreicher, K. 1897, 1899, 1915. *Bibliografia staropolska*, t. 15, 17, 26. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Ising, E. 1970. *Die Herausbildung der Grammatik der Volkssprachen in Mittel- und Osteuropa. Studien über d. Einfluss d. latein. Elementargrammatik d. Aelius Donatus De octo partibus orationis ars minor*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Kawecka-Gryczowa, A. 1966–1967. *Karcan Jan*. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 12, s. 24–25. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kawecka-Gryczowa, A., Korotajowa, W., Krajewski, W. red. 1959. *Drukarze dawnej Polski od XV–XVIII w.*, z. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*. Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Koronczewski, A. 1961. *Polska terminologia gramatyczna*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Łoś, J. 1922. *Początki piśmiennictwa polskiego*, wyd. 2. popr. Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Łoś, J. 1925. *Gramatyka polska*. Część II: *Słowotwórstwo*. Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Łuczak, A. 2021. Próby tworzenia polskich terminów gramatycznych. Na przykładzie rękopisów Bartłomieja z Bydgoszczy. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 56, Article 2012. <https://doi.org/10.11649/sfps>.

- Nehring, W. 1881. Eine unbekannte Ausgabe des Donatus mit polnischer Übersetzung. *Archiv für Slavische Philologie* 5, s. 466–468.
- Ogrodziński, W. 1946. *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*, t. 1. Katowice–Wrocław: Instytut Śląski.
- Pawlicki, K. 2022. Łacińsko-polskie wydania Donata a początki polskiej terminologii gramatycznej. *Poradnik Językowy* 4, s. 109–121.
- Reuchlin, J. 1488. *Vocabularius breviloquus (...)*. Strasbourg: Typographus Iordani i.e. Georgius Husner. Online: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/11238/edition/18203/content>
- Rospond, S. 2022. *Stanisława Rosponda zabytki języka polskiego na Śląsku*, wstęp i opr. S. Sochacka, wyd. 2. Opole: Instytut Śląski.
- SHTG – *Słownik historyczny terminów gramatycznych*. Online: <https://shtg.uw.edu.pl/user/home> [dostęp: 8.08.2023].
- Skubalanka, T. 1959. Stanowisko O. Kopczyńskiego wobec nowotworów językowych. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filologia Polska* 1(2), s. 3–50.
- Stankiewicz, E. 1984. *Grammars and Dictionaries of the Slavic Languages from the Middle Ages Up to 1850: An Annotated Bibliography*. Berlin etc.: Mouton.
- Topolska, M.B. 1976. Książka na Litwie i Białorusi w latach 1553–1660 (analiza statystyczna). *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* XXI, s. 145–164. Online: <https://rcin.org.pl/dlibra/doc-content?id=38053>
- Żabska, B. 1965. Z zagadnień polskiej terminologii gramatycznej: Na marginesie książki A. Koronczewskiego. *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 5, s. 255–261.

On the forgotten bilingual Latin–Polish Donat’s edition of 1595

Summary

The knowledge of the development of the Polish grammatical terminology in the 16th c. was founded on the published descriptions of the 1583 edition of *Aelii Donati Vetustissimi grammatici elementa una cum traductione Polonica* and the 1542 edition of *Regulae grammaticales...* by Andrzej Glaber. The copy of the bilingual Latin–Polish edition of Donat’s grammar book of 1595 owned by Erfurt Library, recorded in WorldCat, not only changes the historical view of the history of the Polish grammatical terminology (the publication is 54 years older than the already known edition of 1649) but also contributes a new quality to the knowledge of the reception of Donat’s grammar book in Poland.

Keywords: grammatical terminology – reception of Donat – Donat’s Latin-Polish edition – 16th century.

Trans. Monika Czarnecka